

Letsch Endre

NEOLOGIZMUSOK, SZEMANTIKAI INTERFERENCIA A (POLGÁRI) JOGI NYELVBEN

Általános megjegyzések, fölosztások

A jogi nyelvi vizsgálati kritériumok ilyen párosítása meghökkentő. Vagy már első látásra sem az? Ilyetén kombináció a beavatatlant lepheti meg csupán? A válasz nem sokat várat magára.

Neologizmusoknak (pozitív értelemben vett sajátos nyelvalkotói termékeknek) fogjuk tekinteni mindazokat a (tűlkör)szavakat, -kifejezéseket, -fordulatokat és -szerkezeteket, melyek a jugoszláv önigazgatási alapokon nyugvó szóalkotási eljárás során születtek meg, rendszerint fordítások eredményeként, mert hiszen a törvényszabályoknak elsődleges megfogalmazása Jugoszláviában szinte kizárólag a nemzetek nyelvein megy végbe, de amely fordítások anyanyelvünk törvényeinek — a sikeres szóalkotás előfeltételének — mindenkori hiánytalan figyelembe vételével történnek¹.

Fejtegetéseinkben azonban fogjunk be egy általános történelmi (bb) szempontú szélesebb prizmat. Induljunk pl. Grosschmid Bénitől (Zsögöd Benő), akit ezúttal idézési szokásomtól eltérően közepes hosszúságban kívánok megszólaltatni, éspedig azért, mert minden idők egyik legzseniálisabb magyar jogászáról is megemlékezem ily módon. Lángelméjű jogtudományi megoldásai-újításai közben, ha alkalma adódott rá, nem mulasztott el jogi szókincsi, jogi nyelvhasználati kérdésekkel is elszórakozni a maga fölényes, sziporkázó tudós módján.

Grosschmidnak egy, a kötelelem-terminussal kapcsolatos rövid tanulmánya olvastán éppúgy tudatosodhat bennünk az e fejezetbe nagyszerűen behelyettesíthető szaknyelvtudományi alapvetés, mintha az egy nyelvtudós és nem egy jogász tollából eredne: a magyar jogi műnyelv, a maga kiforrott szabatoságában lenyűgöző és gömbölyű (valljuk! a legritkábban szögletes) neologizmusok összessége. De adjuk át a szót Grosschmid Béninek:

„Kötelelem nevezete. Mondva csinált szó (opt. magyar kiadásában

[1852.] még nem találni, Wenzel a könyvében [1863.] már használja nyilván, hogy jelentse az obligációt ne csak egyik vagy másik (cselekvő, szenvedő) oldalában, hanem mint jogi helyzetet maga tárgyilagos egészében. A közbeszédnek erre az érteményre nincs szüksége, s a szó, a neki szánt értelemben, már csak ezért sem népiesedhetett el. De féloldalas értelemben sem vette be a köznyelv. Nem mondjuk péld., hogy annyi a *kötelme* (e helyett: tartozása, adóssága), mint a haja szála; sem azt, hogy *kötelem* (e helyett: követelésem) van ellene... *Követelés, kötelezettség, tartozás* pedig... rendre olyanok, hogy egyfelől csak a részt jelentik az egészből, másfelől, hogy másnak a részét is jelentik, mintsem a minnek mint egésznek nevezetűül a kötelem kitalálva van (így különösen az egybefoglalásban... felsorolt helyzeteknek)... S talán miután a ptk-ban a *Schuldverhältniss* a pálmát elnyerte (névszerint a *kötelezettség, tartozás, kötelezés* egyenérőjeül tekinthető *Verpflichtung* fölött is), ezzel az útja is neki némiképp egyengetve van. Megmaradt a „kötelem” mellett... S csakugyan e szó immár annyira polgárjogot nyert, hogy a fennálló joggal szinte össze van forradva. Az azután, hogy e szó mivel nyelvelenesebb mint a *kérelem, uralom* s más hasonlók... vagy hogy tán... nem is szó, csak összetett hét betű, megint más dolog. A jogi terminológia nem mindig van azon helyzetben, hogy a nyelvészeti aggályoknak eleget tegyen. Ezek azon okok, a miért a szónál (legalább vezér-kifejezésül) megmaradtunk. Leküzdvé azt a némi borzongást, a mely magunkat is jó ideig elfogott, valahányszor a tollunkra jött. Mert abban egyetértünk, hogy ez nem a nyelvünknek a lelkéből fakadt szó.”²

Szerintünk igen. De mellékvágányra terelne bennünket, ha itt Zsögöddel nyitnánk vitát, ezért lássuk csak bővebben ezeket a reformkorban megszületett, a mai magyar jogi nyelv gerincét adó „mondva csinált” szókat, keletkezésüket.

„Éltető táptalajt” és „serkentő napfényt” hozott anyanyelvünk, jogi nyelvünk számára a „reformkor tavasza”: a nemzeti újjászületéssel egybekötött szellemi (nyelvi) erjedés csodásan termékeny korszaka. A törvényhozásban, közigazgatásban s egyebütt eladdig dívó idegen nyelvek helyébe a nemzeti lépett. Tudományos terminológiáink kialakulása nagyrészt egybeesik a nyelvújítással, „szervesen abból sarjad ki...” Levetkezve a korszak szócsináló divatjának vadhajtásait, a szókoholó faragványmételyt, végeredményben egy olyan műszóalkotási folyamat ment végbe, mely során a nyelvszabályok és a dolog (a jog) ismerete végső soron párosult, s melynek végterméke a mai magyar jogi nyelv. E vadregényes stílusú gondolatmenetemre — melyben segítő jobbjukkal kicsit jelen voltak Kovalovszky Miklós (i. m.) s az általa idézett Ballagi Mór, Bajza József, Fogarasi János, de még Kossuth Lajos is — képletesen és mégis szervesen kapcsolódik mai jugoszláviai, az egész világnak példát mutató társadalmi valóságunk, melyben a neológia szerbhorvát és jugoszláviai magyar vonalon éppoly grandiózus szerephez jut, mint a né-

hai, de egyetemes eredményeket reánk hagyományozó reformkori. Rengeteg olyan neologizmus keletkezett/keletkezik az öngazgatású szocialista társadalmi-gazdasági folyamatok, alakulások/változások közrejátszásával, mely a tartalmilag/nevezetileg forradalmi — elsősorban szerbhorvát, de nemzetiségi magyar nyelvű — újdonság is. Mivel azonban csak egy magyar nyelv, egy egyetemes magyar nyelv létezik — tekintetbe véve a gyümölcsöző/virágzó jugoszláv—magyar jogi szakmai-nyelvi kapcsolatokat, komparatív tudományos vívmányokat és a tanulmányozási igényt — nincs messze az a pillanat, amikor a jugoszláviai öngazgatás magyar terminológiája bevándorol a legeminensebb magyar általános és szakszótárakban, valamint a szókincsbe.

Tükörszavakról, tükörfordításról (calque) — mely minálunk egyébként a szemantikai interferencia legfontosabb válfaja is — akkor beszélünk, ha valamely elemezhető idegen nyelvi szó alkotóelemeinek lefordítása, utánzása útján új szó keletkezik. Bevált módszere ez a szóalkotásnak, különösen az ütemes társadalmi-gazdasági haladás körülményei között, kiváltképpen egy legalább részlegesen kétnyelvű környezetben. A mi környezetünk, két- (több-)nyelvű a javából, s néha olyan önfeledten, megveszekedetten „tükörfordítunk”, hogy az így keletkezett nyelvtörő, értelemhomályosító, olykor nevetséges „foncsortermékek” egyenesen egy nyelv alatti vulgarizmusba süllyednek.

Furcsa-e vajon megbotránkozásunk, viszolygásunk, szégyenérzetünk a sebtiben bírálón-izzón föltérképezett tükörszavak, -kifejezések, a szemantikai interferencia miatt, ha tudjuk, hogy a magyar nyelvben megfelelőik meglelhetők, s ezért hátráltatják, mi több: lehetlenné teszik az egyetemes magyar kommunikációt? „Szemantikai interferenciának azt a jelenséget nevezzük, amely akkor keletkezik, amikor a két nyelv érintkezése révén az egyik nyelv releváns szemantikai jegyei a másik nyelv használatában is érvényesülnek, vagy az egyik nyelv nem releváns jegyei a másik nyelvben is elmaradnak. Ennek eredménye a tükörfordítások és az egyes szavak vagy kifejezések nem megfelelő szövegkörnyezetben való használata.”³ Ez utóbbiakat nevezzük vulgáris (közönséges) szótévesztéseknek.

1. Nem az öngazgatási joghoz fűződők — határozom meg fölosztásom első calque-csoportját (a polgári jogban is lesz e példákból szépen!). A lehető legnagyobb mértékben akadályozzák a megértést egy szerbhorvátul nem tudó, magyar anyanyelvű jogász számára, a jugoszláviai magyar nyelvből tehát sürgősségi eljárással száműzni kell őket.

Mégis, hangsúlyozzuk újra: a tükörszó kifejezés nem föltétlenül helytelen csak azért, mert fordítás eredménye.

2. Tükörfordítások az öngazgatási jog nyelvében (ezen a ponton kanyarodunk vissza a jugoszláviai magyar neológiához). Olyan tükörszavak, melyek új fogalmakat jelölnek, s melyeknek eddig nem volt megfelelőjük a magyar nyelvben.

2a. Gombár (i. m.) fölosztásában (alcsoporthoz veszem) van olyan

eset is, amikor a fogalmat kifejezi ugyan valamely eddig használt szó, de nem elég pontosan. A szó szerinti fordítás ilyen esetben nemcsak hogy megengedett, de szükségszerű is a célnyelvi szöveg maradéktalan megértéséhez (pl. jogász, okleveles jogász).

Míg tehát szapult, „tükörcserepeink” egyfelől megzavarják nemzeti-ségi anyanyelvünk, jogi nyelvünk rendszerét, eltorzítják a tiszta jogi gondolatot, közlési akaratot, másfelől dicsért nyelvteremtői tükörképeinknek, bár néha bosszankodva fogadjuk őket is, fönntartás nélkül örülnünk ildomos, mert incselkedve bár a nyelvészkedő struccpolitikusokkal, végtére is hajlékonyan beilleszkednek majdan egykoron hallatlanul bő és kreatív toleranciának mindenkor teret adó anyanyelvünkbe.

Dologi jogi összevetések

A komparációhoz szükséges empirikus anyagot Az alapvető tulajdonjogi viszonyokról szóló törvényből (Zakon o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima)⁴ merítettem. Elemzésem e részének az lesz az egyik jellemzője, hogy — mivel a törvény, érthető módon, nem kizárólag a legszűkebben értelmezett dologi jogi szakszókincset használja — a tulajdonképpeni tulajdonjogi nyelvtől, annak magvától valamivel távolabb eső terminológiai tartományokba is ellátogatunk. (Tesszük ezt annál indokoltabban, mert szintúgy ki fogunk térni az öngazgatási nyelvezet egy-két alapszavára, s ez csak annyiban dologi jog, amennyiben az öngazgatási viszonyok egész társadalmi valónkat, jelenünket, így minden jogágunkat, áthatják.)

Poslovna zgrada, poslovna prostorija — tevékenységi épület, tevékenységi helyiség. Egyebütt (nem a megjelölt törvényben) előforduló tükörfordítási alakzatok még: ügyviteli épület, ügyviteli helyiség. A disszonancia egyébiránt onnét ered, hogy a szerbhorvát poslovni szónak a magyar nyelvben egy tucatnyi fordítása van, melyek közül a fordítók az ügyviteli változatot koptatták agyon, használva azt, ha kell, ha nem. A tevékenységi első taggal való kísérletezés már egy tipegő lépés a helyes fordítás felé, de még mindig messze járunk a kívánt megoldás(ok)tól, melyekből kétféle is kínálkozik, ha gondos nyelvi értelmezés előzi meg a terminusválasztást. Esetről esetre kell eldönteni, egyiket, másikat, vagy (s leggyakrabban ez a helyes módszer) mindkét variánst „válogassuk”-e be. Tehát helyesen: poslovna zgrada, poslovna prostorija — üzletház, irodaház, üzlethelyiség, irodahelyiség.

Mint hogy helytelen tükörfordítással indítottunk, s távolabbról vettük célba a dologi jogi szaknyelvet, nézzünk most egy, a dologosztályozási terminológiával rokonítható, szintén kijavítandó magyartalan elemet:

Nepodeljena stvar — fel nem osztott dolog. Létezik a dologi jogban egy klasszifikáció, mely szerint osztható és oszthatatlan dolgokat

(deljive i nedeljive stvari) ismerünk. Ennek analógiájára alkotható meg az osztatlan dolog kifejezés. Nem csupán azért tiltakozom erélyesen a fel nem osztott változat ellen, mert amit kifejezhetünk egy szóval, ne fejezzük ki hárommal, sértvén ezáltal a gazdaságosság, nyelvi tömörség, rövidség kívánalmát, hanem a téves igekötő-alkalmazás miatt is. A törvény 13. szakaszában, ahol ez a terminus előfordul, társtulajdonról (susvojina) beszél (ez megint csak helytelen tükörkép: a hagyományos magyar terminológia hasonló esetekben a tulajdonközösség szakszót szereti), majd az eszmei rész kifejezést tünteti föl. Könnyen kideríthető: a magyar jogirodalom tulajdonközösség esetére eszmei megosztást irányoz elő, nem pedig felosztást. A teljes kép kedvéért megjegyzem, hogy a későbbiek során (18. szakasz) előfordul a meg nem osztott dolog alakzat is. Ez már nem akkora hiba. A javasolt terminuspárok tehát:

nepodeljena stvar — osztatlan dolog;

susvojina — tulajdonközösség (nem keverendő össze a zajednička svojina — közös tulajdon szakkifejezésekkel) és

idealni deo — eszmei rész, hányad.

Ez utóbbi példát nem azért vontam be a fürkészetbe, mert rossz volna a törvénybeli szóhasználat. Ellenkezőleg, jelen esetben a dicséret hangján kell szólnunk a fordítóról, ki ügyesen elkerülte a tükrözés reáleselkedő veszélyét. Sokszor találkoztunk már írott és beszélt jogi nyelvünkben az eszményi rész szó szerinti fordítással.

Még mindig a dolgok különféle osztályozásainál tartunk, nem merítettük ki a helytelen tükörfordítások példatárát.

Individualno odredena stvar — egyedileg meghatározott dolog. Az eredetihez való szolgai hűség buktatóján hullik el ez a fordítás sok másikhoz hasonlóan. Egyszerűen, röviden, s főként csatlakozva az elfogadott magyar jogi műnyelvezethez: egyedi dolog. Az elnevezés így is ugyanannyit árul el a fogalom mibenlétéről, mint a terjengős, nehézkes körülírás. Az egyedi dolgok ellenpólusára mindez ugyanúgy vonatkozik. Nem faj szerint meghatározott dolgokról kell beszélnünk, hanem fajszerű dolgokról. (Szerbhorvátul a kétféle dolgot többféleképpen lehet jelölni: individualne i generične, individualne i po rodu odredene stvari, individualno odredene... Nem kell hozzá túl nagy tehetség, hogy rájöjjünk: egy tömörebb, szabatosabb eredeti törvénytövege is elképzelhető lett volna.)

Úgy tetszik, jó helyen vagyunk itt, a tükörfordítások példaszolgáltató gyümölcsösében, azonban minden férges darab kiemelésére-kiirtására ezen a helyen nem vállalkozhatunk. Ezért fordítsuk rögtön a szemantikai interferenciát másik oldalára, s lássuk a közönséges szótévesztéseket, a helytelen vagy hiányos fordításokat.

Jamčiti za pravne i fizičke nedostatke stvari — kezeskedik a dolog mennyiségi és jogi hiánytalanságaiért. Az alpári szórendi hibán fölül meg kell állapítani, hogy a fordítást (bár érzésem szerint jogász végezte) hiányos értelmezés előzte meg, vagy hozzá hézagos szakmai tu-

dás párosult. A fizikai hiba (hiány) *minőségi* és *mennyiségi* fogyatékos-
ságban egyaránt kiütözik. A fordító, részben indokoltan, idegenkedett
a fizikai idegen szó szövegbe foglalásától, a kellékszabatosság szinonima
használatától sajnos, ebben a szöveggörnyezetben egyértelműen el kel-
lett tekintenie, ám a fizikai hiba verziót csak részben bontotta fel alkotó-
töleleimre. Az eredmény: kifogásolható fordulat alkalmazása. Javallott
fordításom:

kezeskedik a dolog jogi és fizikai (minőségi, mennyiségi) hiánytalan-
ságáért. Bár valljuk meg, az sem túl szerencsés megoldás, hogy az ere-
deti nedostatak — fogyatékoság, hiba, hiány szóból a magyarban épp
az ellentéte: hiánytalanság lett. Képzavart fedezünk föl az eredetiben
is, hisz kezeskedni csak „pozitív irányban” lehet: kezességet vállalunk
a dolog hibátlanóságáért. „Negatív irányban” viszont a hibáért felelős-
séget lehet vállalni. A többsíkú interferencia tehát részint a fordító ön-
hibáján kívül állott elő.

Távirati stílusban még egy szótévesztésről, mely szoros értelemben
véve polgári terminológiai, de a kötelmi jogba hajló és köznyelvi szí-
nezetű.

Posluga — igénybevétel. A törvény 70. szakasza félreérthetetlenül a
tudtunkra adja, hogy jogügylet alapján történő birtokszerzési módoza-
tokat taglal. A posluga jogügylet magyar nevezete: haszonkölcsön. Az
igénybevétel ráadásul nem is jogi terminus. Köznyelvi kátyú és fordí-
tói kudarc.

Végül, de nem utolsósorban elemezzünk jólsikeredett, a nyelvteremtői
igény hullámhosszán szülemlett tükörfordításokat, neologizmusokat:

Organizacija udruženog rada — társultmunka-szervezet. Az újkeletű
szerbhorvát kifejezésnek félreismerhetetlenül a tagok tükröztetése útján
létrehozott alakzata. Nem hinném, hogy egy csöppnyi okunk lenne szé-
gyenkezni miatta. Egyrészt a sajtóságon szövevényes, kölcsönhatások-
tól átítatott társadalmi-nyelvi „berendezésben” a világ legtermészete-
sebb szóalkotása ez, másrészt a magyar ortográfia rögvest egy olyan, a
forrásnyelvben nem ismeretes összetettszó-írásmódi fogást alkalmazott,
egészen egyéni zamatot szerezve ezáltal legújabb kori neologizmusának,
mely a legeminensebb tükörfelfordítások táborába emeli a TMSZ-t, mo-
zaikszóként is elléteztető, újszerű terminusunkat.

Društveno-politička zajednica — társadalmi-politikai közösség. Még
egy, csak a jugoszláv társadalomra, szövetségi berendezésre jellemző
terminus, mely kifejezi, magában foglalja a jugoszláv államban és ré-
szeiben, a községekben, tartományokban, köztársaságokban és a szö-
vetségben gyakorolt politikai hatalmat, s a dolgozók mindenkori, min-
denütt kiteljesedő öngazgatását. A magyar nyelven végbevitt szóterem-
tési mód ellen egy szemernyi kifogásunk sem lehet, viszont ezúton is
indítványozhatjuk, hogy a majd fél évszázados múltra visszatekintő
háború utáni Jugoszlávia több új intézményének nyelvi jelei, az ön-

igazgatói nyelvújítás szavai kapjanak helyet az újabb keletű magyar nyelvű forrásokban. A nyelvi egyetemesítés ügyén egy ilyen vállalkozás rengeteget lendítene.

Kötelmi jogi összevetések

Öt év telt el immáron a jugoszláv kötelmi jogi kódex megjelenése óta. A magyar nyelvű szöveg — állapítottuk meg frissiben, tesszük ezt újjól — nem tartozik a szakfordítás gyöngyszemei közé. Interferenciában ezek szerint bővelkedik. A terminusválasztást ezért szigorú rostálásnak kellett megelőznie.

Pre dugovor — előzetes szerződés, *előszerződés*. A második, kiemelt változat áll összhangban szakszókészletünk szabályaival.⁵ A fordító a tömör terminológiától távolodó első kifejezést fogadta el, érdekesítő módon visszajára fordítva a fordítói eljárást. Itt éppenséggel a szerbhorvát szó egyszerű és elemszerű tükröztetése vezetett volna a magyarországi polgári jogi kódexben — tegyük hozzá: teljesen indokoltan és történelmileg aránylag következetesen — alkalmazott terminushoz. Még egy bizonyítékként álljon Karcsay szótárának előzetes címszava, mely — bár tíz belső címszót foglal magában — nem tesz említést a „jugoszláv magyar” szótákolmányról. Abban a reményben, hogy további fejtegetésem nem szószátyárság, hanem a merev vaskalaposság helyetti rugalmas tárgyilagossághoz vonzódo állásfoglalás alátámasztója lesz, közlöm Katona Mór, néhai jogakadémiai tanár nézetét, mely ékesen bizonyítja: a nyelvfejlődés sok-sok terminológiai változást eredményez, ugyanakkor rámutat a kortárs és minden szakszókincsek örökös viszonylagosságára: „Megállapodás egy később kötendő szerződésre (Pacto de contrahendo)... A német irodalomban a Vorvertrag már megszokottá vált neve eme viszonyoknak... Swarz Gusztáv előszerződéssel (régii tükörszavunk! — L. E.) jelöli egyik értekezésében, melyet azonban nem követünk, mint rossz és fülsértő alkotást. Helyesebb körülírással élni, mely a viszony lényegéről is tájékoztat.”⁶

A kötelmi jog a szerződések joga. A nyelvi interferencia első reprezentatív fogalmát és szavát természetesen a szerződés(kötés) tárgyköréből merítettük. Folytassuk most sebesen az ugyanazon Ptk-béli fejezethez tartozó, A kötelmi viszonyokról szóló törvényben pedig lena mane volje — az akarat fogyatékoságai⁷ cím alatt taglalt

prevara — félrevezetés, *megettévesztés* terminusokkal. A kötelmi törvénybeli, itt elsőként föltüntetett magyar változat a vulgáris szótévesztések osztályának hírhedt képviselőjévé lép elő. Tán a biekvivalens szerbhorvát szó (a prevara a büntetőjogban egy büntett — a csalás — elnevezése) csalásként való magyarra ültetése megbocsáthatóbb véték lett volna. A lényeg, hogy mindkét vizsgált polgári jogi rendszerünkben léteznek a következő akarat hiabák: tévedés, megettévesztés, fenye-

getés. A terminológia egyöntetűségének rovására kellett tehát írunk a szakfordítói tájékozatlanságot.

Ezt követőleg térjünk át a helytelen tükörfordítások egy-két „klasszikus” példájára:

Javno obećanje nagrade — nyilvános díjkitűzés, *díjkitűzés*. Az egyoldalú akaratnyilvánítás eme formája (ez a kifejezés is egy árnyalatnyi, mondjuk, száz évvel ezelőtt még megijósolhatatlan elbolyongás: ma már mindig és mindenütt egyoldalú [akarat]nyilatkozatról beszélnek), mint kötelemkeletkeztető tény csupán egyetlen, a kiemelt, elfogadható alakban honosodott meg jogtudományi műnyelvünkben. Arról igazán nem tehetünk, hogy a szerbhorvát jogi nyelvben külön szerkezeti elemben szükséges hangsúlyozni a díjígéret nyilvános voltát. A kitűzés magyar elem már teljes mértékben rávezeti a hitetlenkedőt, hogy a díjígéret közhírré tétetik, nyilvános aktusról van tehát szó. A terminushasználati gyakorlat ilyen formán számunkra is kötelező erejű. Érdemes lesz meg-szívlelni.

Nem kívántam rajtaütésszerűen képzelt és egyoldalú vitába elegyedni Katona Mórral — úgyis eleget tárgyaltam már ama ponton az előszerződés szakszó megfelelőjéről — most azonban egy újabb tükörfordítási terminológiai problémába való átmenet során megjegyezhetem, újragondolhatom: ritkán felel meg a valóságnak, hogy a nyelvünket bonnyolulttá, akadozóvá, terjengőssé, áttekinthetlenné, fárasztóvá változtató körülírások többet tudnak mondani a rövid, frappáns, összetett szakszavaknál:

Odgovornost za pravne nedostatke — a jogi fogyatékoságokért való felelősség, *jogszavatosság*. Megint csak a kikristályosodott terminushasználatra hivatkozhatom, mely nem bocsátkozik semmiféle értelmezgető-magyarázgató-köntörfalazgató körülírásokba, hanem amely normatíve alkalmazza az aláhúzott változatot.

S ehelyütt, befejezésül az interferencia-tükörjelenség kérdéskomplexushoz, hadd mondjam el abbéli nézetemet, mi a fordító feladata, ha egy, nyilvánvalóan a műnyelv, a szakszavak és -kifejezések radikális lecsökkentésére (gyakorta a leglaikusabb nemjogászok szintjére) törekedő, nem ritkán szájbarágón, de még mindig nem föltétlen precízen leereszkedő eredeti nyelvezetet tesz át magyarra, mely nyelvezet néhányszor már-már alátámasztja Vukovićnak pesszimiztikus, a szerbhorvát jogi nyelvet célbavevő megállapítását: „... kod nas još nema pravne terminologije... U nas nema ni opće terminologije o pravu dok se u vanjskom svetu izgrađuju i rječnici za specijalna pravna područja... U hrvatskosrpskom pravnom području nema jedinstvene pravne terminologije...”⁸ A célnyelvben nem követhető a köznyelviésített és jórészt eljogiatlanított forrásnyelvi változat, nem ám, főleg a fönti példákánál és az azokhoz hasonló esetekben, amikor a magyar jogi nyelvet a magasszintű kiforrottság teszi éppenséggel a félreérthetlenség, a hiánytalan megértés nagyszerű zálogává.

További példák:

Ugovor kome nedostaje forma — forma szempontjából hiányos szerződés, *formahiányos szerződés*;⁹

Prividan ugovor — látszólagos szerződés, *színlelt szerződés*;

Smanjenje iznosa ugovorne kazne — a kötbér összegének csökkentése, *kötbérmérsékelés*;

Određivanje roka — határidő-meghatározás, *időhatározás* (meg kell hagyni: a kitűnő, szabatos szerbhorvát eredetivel szemben a fordításban tautologikus kínlódás) stb.

A kötelmi jogi helytelen tükörfordításokat kuriózumként egy, a szemantikai terminológiába illő, büntetőjogi töltésű kötelmi törvénybeli szótévesztéssel zárjuk:

(Kažnjiva) bludna radnja — (büntetendő) kéjcelekmény, helyesen: *fajtalanság*.

Az öngazgatási nyelvhasználat elemei, a helyes tükörfordítások, neologizmusok helyet kapnak a kötelmi jogban is.¹⁰

Samoupravni opšti akt — öngazgatási általános aktus. Tükörfelfejezés a javából, még a szavak sorrendjét sem változtatja meg a fordítónyelvalkotó, de eljárásáról csak az elismerés hangján szólhatunk, hiszen a szórend fölforgatása már tartalmi kérdéseket vetne fölszínre. Ha mondjuk az általános öngazgatási aktus kifejezés láttán még nem is fogna el bennünket a rémület, a društveno-politička zajednica — társadalmi-politikai közösség helyetti politikai-társadalmi közösség jelentésforma megalkotásakor már lidérces álmok törhetnének reánk. De most nem az a feladatunk, hogy a neologizálás során előálló inverziós lehetőségek jelentési emészthetőségén csámcsogjunk, a tükörfordításokról fontebb általánosságban elmondottakat úgysem akarjuk fölülbírálni, ezen a ponton inkább ismerjük föl a tükörfordítások s az idegen szavak közti aránylag közeli rokonság példáját. Mert az akt — aktus fordítás azon fölül, hogy a legkevesbé sem megerőltető tükörfordítási jelenségként azonosítható, egyben az idegen szavak fordítható, ám kizárólag idegen alakban használatos csoportjába is belekombinálhatjuk. Magyar ajkú, a jogot-nyelvet elszakmatlanító nyelvészek/nyelvészkedők szokták az aktus szót használó jogászokat helyreigazítani esendő köznyelvi gondolatmenettel: okmány, okirat stb. — mondják. Az aktus terminus létjogosultsága kétségtelen, mert noha lehet tett, cselekedet, művelet, eljárás, esetünkben az alkotmányt, törvényeket, rendeleteket, szabályzatokat, az öngazgatási megegyezéseket, társadalmi megállapodásokat, az ítéleteket, végzéseket, határozatokat kell e fogalmon érteni.

Apropó: öngazgatási megegyezések, társadalmi megállapodások. Szerbhorvát párjuk a samoupravni sporazum meg a društveni dogovor kifejezések. Ezek a terminus technicusok két-két tükörfordítási módozatot is felkínáltak: öngazgatási egyezmény, illetve megegyezés, társadalmi megbeszélés, ill. megállapodás, melyeket azután a jugoszláviai magyar

önigazgatási terminológia a megegyezés és megállapodás formában honosított, szilárdított meg, a kezdeti bizonytalanság és ingadozás után tiszteletet, tekintélyt parancsoló következetességgel.

Öröklési jogi összevetések

Zakon o nasleđivanju — Törvény az öröklési jogról. „Villantó”-elemzésemet a vajdasági törvény szerbhorvát és magyar szövegeinek összevetésével végeztem el. Meg kell hagyni, alapos fölkészültségű, igen lelkiismeretes fordítás született, melynek értékét alig csökkenti egy-két (elhanyagolható) interferenciális jelenség, tükörfordítás, meg néhány csúfondáros nyomdahiba.

Mindenféleképpen meg kell vizsgálni a törvény elnevezését. Véleményem szerint itt a fordító elvetette a súlykot s a „puszta” öröklést (lásd a szerbhorvát eredeti címet) a terminológia magasabb, tudományosabb régióiba röpítette, tegyük hozzá, teljesen fölöslegesen, gyanúsán elrugaszkodva a forrásnyelvtől, dacolva annak kényszerítő erejével. Persze gyakorta szükség van, volna a fordítói szolgálalkúság helyett huszárvágásokra, ebben az esetben mégis minden világos:

Nasleđivanje — öröklés, örökösödés;

Pravo nasleđivanja (nasledno pravo) — öröklési jog . . .

Fontos és igen tanulságos szakszókincsi eltérést sikerült fölfedeznem a jugoszláv és magyar öröklési jog intézményi összevetésével, a kötelelészről szóló fejezetek vizsgálata során. Míg a jugoszláv jog és a szerbhorvát jogi nyelv a kötelelészszel (nužni deo) kifejezetten szembeállítja a rendelkezésre álló részt (raspoloživi deo), addig a magyar jog és műnyelv csupán a köteles részt taglalja, míg a hagyaték fennmaradt, (nagyobb) hányadát, tehát azt, mely fölött az örökhagyó *szabadon* rendelkezhet, kizárólag körülírásosan emlegeti.¹¹ Milyen helyzetben is vagyunk hát? Jóllehet itt és most nem önigazgatáshoz fűződő kérdések forognak fenn, mégis sajátos jugoszláviai magyar terminus megalkotásába kezdünk; azaz: megtették ezt már énelöttem nyolc vagy még több esztendővel, illetéknépp létjogot kierőszakolva, kiharcolva, nyerve a tükörfordításnak.

Raspoloživi deo zaostavštine — a hagyaték rendelkezésre álló része. Szinte kifogástalan. Kár, hogy ugyanazt a tartalmat nemigen lehet kevesebb elemmel kifejezni. Egyébként, ha erőt venne rajtam a szórszálhasogatás ingere, a *szabad* rendelkezési hagyaték rész szerkezetet javasolnám. Ha hazabeszélvén egy leheletnyivel szemet gyönyörködtetőbbnek is ítélném meg a törvényalakzatnál tulajdon konstrukciómat, egy évtized távlatából tett bölcsekedésem nyomán a terminológia egyöntetűsége szenvedne csorbát.

A végrendeletek fajainak terminológiájával kapcsolatosan, röviden: Svojeručni testament — saját kezűleg írt végrendelet. Bár a leghűbb

tartalmi tükrözés elvének tesz eleget, s nyelvhelyességi kifogást is aligha emelhetünk ellene, a törvénybeli saját kezű írásbeli magánvégrendelet nem egyetemes magyar terminológiai „gyártmány”.

Sudski testament — közzévégrendelet. Látványos példája ez a tükrörfordítás leselkedő veszélyének elhárítására. Bírósági végrendeletként fordítani indokolatlan, mert a magyarországi közzévégrendelet, akárcsak a jugoszláviai, bíró(ság) előtt állíttatik össze. Igaz, hogy északi szomszédainknál közjegyző előtt is lehet közzévégrendeletet tenni, ez az eltérés azonban, miután Jugoszláviában már nincsenek közjegyzők, nem lényegi, ennél fogva nem ok arra, hogy eltérjünk a jogi műszókincs alkalmazásának kitaposott ösvényeitől.

Jegyzetek

- ¹ E meghatározást vö. Kossa: A mi nyelvünk. Forum, Újvidék, 1978., 185. 1., Gombár Imre: Tükröszavak és tükrökifejezések a vajdasági magyar nyelvhasználatban. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 1974. és Kovalovszky Miklós: Tudományos nyelvünk. (Nyelvünk a reformkorban. Budapest, 1955., 232. 1.)
- ² Zsögöd: Kötelmi jogunk II., 1242—5. lap.
- ³ Mikes Melánia—Mikes Teréz: Nyelvhasználati eltérések a telepi középiskolások beszédében. Oktatás és Nevelés, Szabadka, 1981/41. 41. lap.
- ⁴ A JSZSZK Hivatalos Lapja, 80/6.
- ⁵ Polgári Törvénykönyv. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979., 208. szakasz.
- ⁶ Magyar magánjog. Fodor Ármin szerk. III. kötet, Singer és Wolfner, Budapest, 1898., 100. 1.
- ⁷ Megint csak helytelen „jugomagyar” szóhasználat. Lásd pl. Eörsi Kötelmi jog — általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.
- ⁸ Vuković: Tehnika izražavanja pravnih propisa. Informator, Zágráb, 1969.
- ⁹ Sárffy: Magánjogi alapismeretek. Zemplén Vármegye közössége, 125. 1.
- ¹⁰ Szalma József: Az öngazgatási megegyezés és a szerződés tilos ellentétének szabályozása. Létünk, 1982/2. szám.
- ¹¹ Bozóky Alajos: A köteles részről. Nagyvárad, 1874.

Rezime

Neologizmi, semantička interferencija u jeziku (građanskog) prava

Prema definiciji autora neologizmi u pravnom jeziku su oni termini (i konstrukcije) koji su nastali u toku postupka stvaranja stručnog nazivlja na mađarskom jeziku u oblasti socijalističkog samoupravljanja u Jugoslaviji. Reči i izrazi su rezultat prevođenja, jer se prvobitno formulisanje zakonskih propisa odvija na jezicima naroda.

Neologizmi su opravdani, uspeli doslovni prevodi (kalkovi). U radu se konstatuje da je ovaj vid stvaranja reči opšte poznat, naročito u uslovima dvo- ili višejezičnosti područja.

Moramo se međutim suočiti i sa negativnom pojavom semantičke interferencije. Tu se radi o ispoljavanju relevantnih semantičkih karakteristika jednog jezika u drugome jeziku, ili pak obratno: o izostajanju irelevantnih. Posledice su dvojake: rađanje neadekvatnih kalkova te vulgarnih terminoloških grešaka (netačni i manjkavi prevodi).

Teorijske postavke svoga rada autor dokazuje nizom konkretnih primera iz materije stvarnog, obligacionog i naslednog prava.

Resumee

Neologismen, semantische Interferenzen in der Sprache des (bürgerlichen) Rechts

Laut der Definition des Verfassers, sind die Neologismen in der rechtlichen Sprache solche Termine (und Konstruktionen), die bei dem Verfahren der Bildung von Fachausdrücken, in der ungarischen Sprache, anbeachtet des Systems der sozialistischen Selbstverwaltung in Jugoslawien, entstanden sind. Die Wörter und Ausdrücke sind Folgen der Übersetzung, da die erste Formulierung der gesetzlichen Vorschriften in den Sprachen der Nationen entstehen.

Neologismen sind gerechtfertigte, geeignete, wörtliche Übersetzungen (Calquen). In dem Artikel wird konstatiert, dass diese Weise der Worterzeugung allgemein bekannt ist, besonders in den zwei- und mehrsprachigen Gebieten.

Wir müssen aber auch mit den negativen Erscheinungen der semantischen Interferenz rechnen. Hier ist die Rede über das Vorkommen relevanter, semantischer Charakteristiken, einer in der anderen Sprache, oder umgekehrt: über den Ausbleiben der irrelevanten Charakteristiken. Die Folgen sind zweifach: Geburt der ungleichen Calquen und vulgare terminologischer Fehler (ungenau und fehlerhafte Übersetzungen).

Teoretische Grundlagen seiner Arbeit, beweist der Verfasser mit einer Reihe von konkreten Beispielen aus dem Material des konkreten Obligationeller — und Vererbungsrechtes.